

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE
ȘCOALA DOCTORALĂ**

**DINAMICA DEMOGRAFICĂ A DOBROGEI
ÎN PERIOADA 1940-1948**

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. VALENTIN CIORBEA

Doctorand:

NICOLETA GRIGORE

Constanța

2012

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR

LISTA LOCALITĂȚILOR DIN DOBROGEA CU DENUMIRILE ACTUALE

INTRODUCERE

CAP. I POPULAȚIA DOBROGEI ÎN PERIOADA 1878-1939

I.1. Situația demografică a Dobrogei în anul 1878

I.2. Dinamica populației dobrogene în perioada 1879-1912

I.3. Populația Dobrogei între anii 1913-1939

CAP. II. ANUL 1940 ÎN ISTORIA DEMOGRAFICĂ A DOBROGEI

II.1. Așezarea în Dobrogea a refugiaților din teritoriile cedate de România în vara anului 1940 (Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herței și nord-estul Transilvaniei)

II.2. Tratatul de la Craiova din 7 Septembrie 1940 - consecințe asupra populației din Dobrogea

II.3. Repatrierea germanilor dobrogeni

CAP. III. POLITICA STATULUI ROMÂN FAȚĂ DE PROBLEMELE PRIVIND POPULAȚIA ÎN PERIOADA 1940-1948

III.1. Guvernările Gheorghe Tătărăscu și Ion Gigurtu

III.2. Guvernarea Ion Antonescu

III.3. Guvernările Constantin Sănătescu și Nicolae Rădescu

III.4. Guvernarea Petru Groza

CAP. IV. POPULAȚIA DOBROGEI ÎN PERIOADA 1941-1948

IV.1. Așezarea și împroprietărirea refugiaților din Dobrogea de Sud

IV. 2. Dinamica populației românești din Dobrogea

IV.3. Situația demografică a minorităților dobrogene

Turcii și tătarii

Ruso-lipovenii

Bulgarii

Evreii

Grecii

Germanii

Armenii

Albanezii

Țigani

Alții

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

LISTA ANEXELOR

ANEXE

REZUMAT

Cuvinte cheie: *Populație, Dobrogea, refugiați, evacuați, minorități*

Evenimentele internaționale desfășurate în anii 1939-1940: izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial prin invadarea Poloniei de către trupele germane, ultimatumurile sovietice din 26 și 28 iunie 1940 adresate guvernului de la București, Dictatul de la Viena din data de 30 august 1940, semnarea Tratatului de la Craiova la 7 septembrie 1940, Convenția româno-germană din 22 octombrie 1940, derularea operațiunilor militare pe timpul conflagrației, precum și noua politică privind problemele populației adoptată de statul român după 23 august 1944 aveau să ducă la ample mișcări de populație din și spre țara noastră, atât ale locuitorilor români, cât și ale cetățenilor români de alte naționalități, precum și ale cetățenilor străini.

Mișcări de populație au avut loc și în Dobrogea, iar urmările acestora în plan economic, cultural și chiar religios au fost extrem de complexe. Administrația centrală și locală a fost pusă în fața unor probleme precum: transportul, așezarea populației în gospodării provizorii, asigurarea unor condiții de trai și muncă normale, fixarea în centre definitive de colonizare urmate de împrăștiere.

Limitele cronologice ale tezei au fost fixate între 1940, anul cedării Basarabiei, nordului Bucovinei, Ținutului Herței, nord-estului Transilvaniei, semnării Tratatului de la Craiova și al Convenției de repatriere a germanilor din Dobrogea și sudul Bucovinei, pe de-o parte, iar de cealaltă parte anul 1948, când se termină procesul de așezare definitivă și reîmproprietărire a românilor evacuați din Dobrogea de Sud. Lucrările de reîmproprietărire cu bunurilor care le-au fost repartizate la așezarea în centrele de colonizare au început în septembrie 1946 sub conducerea organelor Oficiului Național al Colonizării, au fost reglementate apoi prin *Legea de recolonizare a Dobrogei nr. 912* din noiembrie 1947 și au fost încheiate, cum menționam, în anul 1948, odată cu emiterea de către Inspectoratul Agricol Regional Constanța a circularilor nr. 443 din 6 martie 1948 și 1.028 din 18 mai 1948¹. Perioada este de real interes pentru cercetător întrucât s-au produs și alte mișcări de populație, menționate mai sus, consecință a desfășurării celui de-al Doilea Război Mondial și a politicii dusă de statul român după 23 august 1944.

Marea majoritate a documentelor, referitoare la această problemă este deținută de Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale. Numai aici se păstrează 17 fonduri arhivistice² importante în care se găsesc informații esențiale referitoare la modul în care s-a făcut schimbul de

¹ Serviciul Județean Tulcea al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Tulcea), fond Prefectura județului Tulcea, dosar 1488/1948, f. 74.

populație între statul român și cel bulgar, la repatrierea germanilor dobrogeni, la refugierea populației românești din teritoriile cedate de România în vara anului 1940, precum și la imigranții și emigranții de alte naționalități.

Teza își propune să cerceteze în profunzime problematica dinamicii demografice din Dobrogea, între limitele cronologice fixate, pe baza unei bibliografii cuprinzătoare, dar mai ales a izvoarelor inedite din arhive.

*Dinamica populației reprezintă totalitatea modificărilor ce determină numărul populației, structura și răspândirea populației unui teritoriu, într-un anumit interval de timp, ca urmare a nașterilor, a deceselor, a imigrărilor și emigrărilor*³. Prin urmare, teza tratează dinamica populației privită sub cele două aspecte: ca mișcare naturală (mobilitate demografică) și ca mișcare teritorială (migrații).

Deși au fost publicate o serie de studii, articole și cărți privind problematica dinamicii populației, nu există încă o analiză complexă privind dinamica demografică a Dobrogei în perioada 1940-1948. Principala sursă bibliografică a tezei noastre de doctorat o reprezintă lucrarea profesorului Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*⁴. Aspecte privind mișcarea populației în Dobrogea în perioada 1940-1948 au surprins: Constantin Cheramidoglu⁵, Virgil Coman⁶ și Florin Stan⁷. Pe lângă autorii menționați, problema populației din Dobrogea este tratată de Valentin Ciorbea în lucrarea *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*⁸, dar și de Adrian Rădulescu și Ion Bitoleanu în *Istoria Dobrogei*⁹.

² Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Constanța), fondurile: Căpitania Portului Constanța, Chestura Poliției Constanța, Comitetul Democrat Armean, Comitetul Democrat Grec, Comitetul Democrat Evreiesc, Comunitatea Greacă Constanța, Direcția Navigației Maritime „Navrom” Constanța, Direcția Regională de Statistică – Dobrogea, Inspectoratul Cadastral al județului Constanța, Inspectoratul de Jandarmi Constanța, Inspectoratul General Administrativ Constanța, Inspectoratul General al Colonizării Constanța, Inspectoratul Regional de Poliție Constanța, Parchetul General al Curții de Apel Constanța, Prefectura Constanța, Primăria Constanța și Rezidența Ținutului Marea.

³ Vladimir Trebici, *Ce este demografia?*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1982, f. 108.

⁴ Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 102-111.

⁵ Constantin Cheramidoglu, *Minoritățile etnice dobrogene în contextul politic internațional din anii 1945-1948*, în „Analele Dobrogei”, VI, nr. 1, 2000, pp. 327-337; Idem, *Emigrația prin portul Constanța 1935-1947*, în „Europa XXI”, nr. 7-8, 1998-1999, pp. 117-128.

⁶ Virgil Coman, *Mișcări de populație în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră. Meglenoromânii între 1940-1948*, în Virgil Coman (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008, pp. 299-337.

⁷ Florin Stan, *Considerații privind emigrarea evreilor prin portul Constanța (1940-1944)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române” V, tom 9, 2006, pp. 97-122.

⁸ Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005, pp. 229-279.

⁹ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, pp. 287-288.

Pentru a înțelege problematica dinamicii demografice din Dobrogea între anii 1940-1948, am considerat necesar a face mai întâi, în primul capitol al lucrării, o cercetare a evoluției populației începând cu anul reintegrării teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră la România (1878) până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, având în vedere principalii factori care au contribuit la creșterea populației și modificării „peisajului” etnic dobrogean: împrăștierea locuitorilor din celelalte provincii românești, aflulul de populație și creșterea sporului natural ca urmare a dezvoltării economice, încorporarea celor două județe din sudul Dobrogei: Durostor și Caliacra, împrăștierea populației macedo-române în Dobrogea de Sud, precum și emigrarea musulmanilor. Tot în cadrul acestui capitol un loc important îl ocupă prezentarea și analiza datelor statistice publicate de administrația germană privind populația în perioada 1917-1918.

Sunt bine cunoscute preocupările istoricilor contemporani evenimentelor de după reintegrarea Dobrogei la România referitoare la populația și naționalitățile trăitoare aici, în primii ani ai secolului al XX-lea apărând lucrări valoroase care tratează această problemă publicate de: Marin Ionescu Dobrogianu¹⁰ și C.D. Pariano¹¹. Au urmat apoi studiile și articolele publicate în perioada interbelică aparținând lui Constantin Brătescu¹², Sabin Manuilă și D.C. Georgescu¹³, I. N. Roman¹⁴, M. Roman¹⁵, Romulus Seișanu¹⁶, Alexandru P. Arbore¹⁷, cercetarea problematicii continuând și după anul 1990 materializată prin apariția a numeroase lucrări semnate de istoricii: Tudor Mateescu¹⁸, Ion Bitoleanu¹⁹, Nicolina Ursu²⁰, Valentin Ciorbea²¹, Răzvan Limona²², Gheorghe Dumitrașcu și Liliana Lazia²³.

¹⁰ M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică și militară*, ediție anastatică cu un studiu special de Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010, pp. 192-195.

¹¹ C.D. Pariano, *Dobrogea și dobrogenii*, Tipografia „Ovidiu” Constanța, 1905, pp. 5-17.

¹² C. Brătescu, *Două statistici etnografice germane în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei” nr. 2, 1919, pp. 60-71; Idem, L. Colescu, *Naționalitățile din Dobrogea după recensământul general al populațiunii din 11 decembrie 1912*, în „Arhiva Dobrogei”, vol. 2, 1919, pp. 86-87; C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în *Dobrogea cincizeci de ani de viață românească*, Cultura Românească, București, 1928, pp. 205-256; Idem, *Populația Cadrilaterului între anii 1878-1938*, în „Analele Dobrogei”, an XIX, vol. II, 1938, p. 196.

¹³ Sabin Manuilă, *La population de la Dobroudja*, f.e., București, 1938, pp. 1-20; Idem, D.C. Georgescu, *Populația Dobrogei*, M.O. Imprimeria Națională, București, 1937, pp. 1-14.

¹⁴ I.N. Roman, *La population de la Dobrogea*, în *La Dobrogea Roumaine* (coord. N. Iorga), f.e., București, 1919, pp. 91-96; Idem, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877. Un articol al lui Ion Ionescu de la Brad*, în „Analele Dobrogei”, an I, nr. 2, 1920, pp. 355-398.

¹⁵ M. Roman, *Studiu asupra populației din Dobrogea și sudul Basarabiei*, în „Analele Dobrogei”, an XVI, 1936.

¹⁶ Romulus Seișanu, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula șerpilor*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1928, pp. 169-193.

¹⁷ Alexandru P. Arbore, *Noi informațiuni etnografice istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor basarabene învecinate Dunării*, în „Analele Dobrogei”, an XI, 1930, fasc.1-12, pp. 65-94.

¹⁸ Tudor Mateescu, *Date privind situația românilor dobrogeni în momentul revenirii Dobrogei la țară*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1992, pp.184-195.

¹⁹ Ion Bitoleanu, *Contribuții la demografia istorică a Dobrogei*, în *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, (coord. S. Lascu, C. Vitanos), Constanța, 1993, pp. 243-251.

²⁰ Nicolina Ursu, *Evoluția demografică a Dobrogei (1878-1916)*, în „Ex Ponto”, an 3, nr. 3, 2005, pp. 198-203.

²¹ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, pp. 229-306.

²² Răzvan Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Editura Harvia, Tulcea, 2009, pp. 45-92.

²³ Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la „Chestionarul Hașdeu”*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, pp. 35-41; 102-110.

Articolele din presă ce conțin statistici valoroase referitoare la populația Dobrogei începând cu primii ani după reintegrarea ținutului dintre Dunăre și Mare la România sunt publicate în volumul de documente întocmit de profesorul Stoica Lascu²⁴. Același istoric semnează două studii temeinice care oferă informații importante referitoare la așezarea românilor balcanici în Dobrogea de Nord și Dobrogea de Sud²⁵.

Trebuie evidențiat faptul că o parte a lucrărilor apărute în primii ani ai secolului XX avansează cifre care nu au la bază surse de documentare precise, documente sau statistici întocmite de autorități ci sunt mai degrabă constatări personale, uneori subiective, iar studiile apărute ulterior au preluat aceste cifre ca fiind exacte.

De o reală importanță în compararea cifrelor publicate de cercetători și stabilirii situației concrete a perioadei sunt Recensămintele generale ale populației din anii 1899, 1912 și 1930 publicate de Institutul Central de Statistică.

În ceea ce privește documentele de arhivă au fost utilizate, în special, rapoartele anuale întocmite de prefectii județelor Tulcea și Constanța în care sunt precizate și date referitoare la populația din cele două județe, precum și alte statistici și recensăminte locale întocmite de prefecturile celor două județe și primăriile orașelor Constanța și Tulcea.

Din informațiile întâlnite în fondurile de arhivă am preluat cifrele întâlnite la nivelul provinciei, județelor, orașelor reședință de județ, iar acolo unde au fost identificate sunt publicate și situații ale populației întocmite la nivelul plaselor din județe. Am optat și pentru redarea celor din urmă pentru a expune o situație cât mai exactă a realității demografice din Dobrogea în intervalul 1878-1939, ținând cont de faptul că marea majoritate a lucrărilor care tratează această problemă fac referire numai la statistici întocmite la nivelul județelor.

Capitolul al doilea, **Anul 1940 în istoria demografică a Dobrogei** tratează problema refugiaților din teritoriile cedate de România în vara anului 1940, cea a schimbului de populație româno-bulgar ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova, precum și repatrierea germanilor dobrogeni.

Este bine cunoscut că Uniunea Sovietică și-a manifestat interesul pentru sud-estul Europei, opțiune inclusă în prevederile articolului 3 din Protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-

²⁴ Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, vol. I (1878-1916), Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Constanța, 1999.

²⁵ Idem, *Românii balcanici în Dobrogea (până la Primul Război Mondial)*, în H. Dumitrescu (coord.), *Omagiu istoricului Constantin Bușe* (Muzeul Vrancei, col. *O viață pentru istorie*), Editura Pallas, Focșani, 2004, pp. 215-225; Idem *Așezarea românilor balcanici în sudul Dobrogei (1913-1940) – cauze, împrejurări, efecte*, în Stela Cheptea (coord.), *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu profesorului Gh. Buzatu*, vol. I, Casa editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 222-289.

Molotov din 23 august 1939. Deși în document se făcea referire numai la Basarabia, un an mai târziu, pretențiile nu se vor limita doar la acest ținut românesc.

Capitularea Franței la 22 iunie 1940 și informarea primită de ministrul român de externe, Ion Gigurtu de la omologul său german, Fritz Fabricus, prin care Germania recomanda acceptarea ultimatumului considerând că „este singurul lucru ce rămânea de făcut” au avut ca urmare să accepte revendicările teritoriale ale Uniunii Sovietice exprimate prin ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940, urmat o altă notă informativă în noaptea de 27 spre 28 iunie prin care se impunea evacuarea Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herței.

Situația refugierii populației din teritoriile cedate U.R.S.S. a constituit o preocupare pentru istorici, văzând lumina tiparului o serie de lucrări care tratează problema publicate de Dumitru Șandru²⁶, Mihai Gribincea²⁷, Ioan Scurtu și Constantin Hlihor²⁸, Cornel Grad, Constantin I. Stan și Doru E. Goron²⁹.

După primul ultimatum sovietic, autoritățile de la Budapesta au hotărât să constrângă guvernul de la București să-i satisfacă pretențiile teritoriale, încurajată și de atitudinea Germaniei, care a impus autorităților române începerea tratativelor cu Ungaria și Bulgaria în vederea rezolvării problemelor teritoriale.

În urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940 o mare parte a românilor avea să se retragă, de bună voie sau la presiunea autorităților și a cetățenilor maghiari, între granițele României. Informații despre contextul semnării Dictatului și refugierea românilor transilvăneni ne sunt oferite de Aurel Sergiu Marinescu³⁰, A. Simion³¹, Constantin I. Stan³², Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu și Ilie I. Pușcaș³³.

Volumele de documente publicate de Florica Dobre, Vasilica Manea și Lenuța Nicolescu³⁴, Arhivele Naționale ale României³⁵, precum și documentele de arhivă întregesc aria de documentare.

²⁶ Dumitru Șandru, *Mișcări de populație....*, pp.17-38.

²⁷ Mihai Gribincea, *Refugiații basarabeni în România (1940-1941)*, în „Patrimoniu” nr. 1, 1993, pp. 145-152.

²⁸ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1992.

²⁹ Cornel Grad, Constantin I. Stan, Doru E. Goron, *Evacuarea teritoriilor românești cedate în vara anului 1940*, în „Acta Musei Porolissensis”, Zalău, 19, 1995, pp. 325-358.

³⁰ Aurel Sergiu Marinescu, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, Editura Vremea, București, 2000, pp. 60-134.

³¹ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972.

³² Constantin I. Stan, *Refugiați transilvăneni la Râmnicu Sărat și Buzău (1940-1941)*, în „ANGUSTIA”, nr. 8, Editura Angustia, Sf. Gheorghe, 2004, pp. 205-216 (<http://www.martiriromani.com/Articol.asp?ID=180> consultat la 20.02.2012).

³³ Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României, septembrie-noiembrie 1940*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, pp. 138-290.

³⁴ Florica Dobre, Vasilica Manea și Lenuța Nicolescu, *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la Dictat. Documente, vol. II*, Editura Europa Nouă, București, 2000, pp. 5-240.

³⁵ *** *România Marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente. (vol. I)*, (coord. Marin Radu Mocanu) Arhivele Statului din România, București, 1994.

În urma presiunilor exercitate de Reich, în luna august 1940, au început negocierile între guvernul român și cel bulgar pentru soluționarea problemei teritoriale privind Dobrogea de Sud. După numai câteva zile de discuție, la 21 august s-a ajuns la un acord de principiu privind cedarea județelor Durostor și Caliacra către statul bulgar, revenindu-se la frontierele existente în anul 1878³⁶.

Discuțiile s-au finalizat la 7 septembrie 1940 prin semnarea Tratatului de la Craiova între împuterniciții celor două guverne, Alexandru Cretzianu și Henri G. Meitani din partea delegației române și Svetoslav Pomenov și T. Papazoff din partea guvernului de la Sofia³⁷. Tratatul a fost ratificat la 10 septembrie 1940, prin Legea nr. 3.099³⁸, iar schimbul instrumentelor de ratificare s-a făcut de ministerele Afacerilor Străine ale ambelor țări la 14 septembrie 1940.

Potrivit articolului III al Tratatului, în termen de trei luni de la data semnării, urma a se proceda la schimbul obligatoriu de populație între cele două state semnatare. Problemele legate de modul în care se va efectua acest schimb au fost prevăzute în Anexa C a Tratatului, „Acord privitor la schimbul de populațiune română și bulgară”³⁹.

Felul în care s-au aplicat prevederile Tratatului, măsurile luate de autoritățile celor două guverne implicate și transferul efectiv al populației sunt abordate în lucrarea profesorului Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, capitolul V, *Schimbul de Populație româno-bulgar*⁴⁰. La studiul Tratatului de la Craiova și urmările acestuia au contribuit, între alții și Dimitrie Gherasim⁴¹, Stoica Lascu⁴², Gheorghe Zbucnea⁴³, Angela Pop⁴⁴, Aurel Preda Mătășaru⁴⁵, Valentin Ciorbea⁴⁶, George Ungureanu⁴⁷, Constantin Tudor⁴⁸, Ion Giurcă și Ion Crânguș⁴⁹, Cătălin Negoită⁵⁰.

³⁶ Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 102.

³⁷ Virgil Coman, *op. cit.*, p. 301.

³⁸ „Monitorul Oficial” nr. 212, 12 septembrie 1940.

³⁹ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, p. 266.

⁴⁰ Dumitru Șandru, *op. cit.*, pp. 102-111.

⁴¹ Dimitrie Gherasim, *Schimbul de populații între state*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, București, 1943, pp. 88-115.

⁴² Stoica Lascu, *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite (1913-1940)*, în „Revista istorică”, Serie nouă, tom VI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, 1995, pp. 957-975.

⁴³ Gheorghe Zbucnea, *Tratatul de la Craiova – parte integrantă a Dictatului de la Viena*, în „Document”. Buletinul Arhivelor Militare Române, III, nr. 2 (10), 2000, pp. 25-32; Idem *O problemă cândva aprig controversată, astăzi uitată și ignorată. Cadrilater=Dobrogea de Sud* în „Dosarele Istoriei” nr. 1, 2002, pp. 1-4.

⁴⁴ Angela Pop, *Urmările social-economice ale Tratatului de la Craiova. Și bune și rele...*, în „Dosarele Istoriei”, an VII, nr. 1 (65), 2002, p. 63.

⁴⁵ Aurel Preda-Mătășaru, *Tratat între România și Bulgaria, semnat la Craiova la 7 septembrie 1940 – trecut și prezent*, Editura Lumina Lex, București, 2004, p. 95.

⁴⁶ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, pp. 449-480; Idem *Tratatul de la Craiova (7 septembrie 1940)*, în „România de la Mare” III, nr. 3-4, 1994, pp. 55-56.

⁴⁷ George Ungureanu, *Chestiunea Cadrilaterului: interese românești și revizionism bulgar*, Editura Ars Docendi, București, 2005, pp. 23-110.

⁴⁸ Constantin Tudor, *Administrația românească în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005, pp. 300-309.

⁴⁹ Ion Giurcă, Ion Crânguș, *Cedarea și evacuarea Cadrilaterului în anul 1940*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, pp. 459-473.

⁵⁰ Cătălin Negoită, *Intre stânga și dreapta. Comunism, iredentism și legionarism în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Fundației „Scrisul românesc”, Craiova, 2009, pp. 447-518.

Volumul de documente publicat de Florica Dobre, Vasilica Manea și Lenuța Nicolescu⁵¹ și cel realizat de Virgil Coman și Nicoleta Grigore⁵² constituie importante surse bibliografice a izvoarelor editate utilizate în redactarea acestui subcapitol.

Ca surse inedite pentru completarea informațiilor intrate în circuitul științific s-au avut în vedere procesele verbale ale ședințelor *Comisiei mixte româno-bulgară* care avea menirea, în conformitate cu Acordul special pentru schimbul de populație prevăzut în Anexa C a Tratatului de la Craiova, de a supraveghea transferul obligatoriu al populației, precum și schimbul facultativ privind bulgarii și românii care locuiau în alte regiuni ale celor două țări decât Dobrogea⁵³. Pe lângă activitatea Comisiei mixte româno-bulgare au fost utilizate și informații din lucrările *Subcomisiunilor mixte* însărcinate cu aplicarea practică a schimbului de populații, numite în conformitate cu Acordul și Regulamentul special de aplicare a Acordului. Astfel, județele Tulcea și Constanța au fost împărțite în 20 de zone, iar județele Durostor și Caliacra în 10 zone, pentru a ușura lucrările în vederea schimbului. În fiecare zonă a lucrat una sau mai multe subcomisii, fiecare alcătuită din patru membri, câte doi din partea fiecărui stat.

În afară de organismele menționate mai sus, pentru ducerea la îndeplinire a Acordului a mai fost creat *Comisariatul general pentru schimbul de populații*, organism înființat de administrația internă a statului român, cu scopul de a aplica în teritoriu operația de evacuare a populației bulgare din Dobrogea Veche și de așezare a populației românești evacuată din Dobrogea de Sud. Informații privind activitatea acestui Comisariat au fost identificate în documentele deținute de Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Tulcea al Arhivelor Naționale, Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, precum și Arhiva Ministerului Afacerilor Externe.

Tot din fondurile de arhivă au fost utilizate listele cuprinzând persoanele care trebuiau să fie supuse schimbului obligatoriu de populație, criteriul principal după care s-au întocmit fiind originea etnică, organizarea evacuării, transportul românilor și bulgarilor, soarta bunurilor celor implicați, precum și așezarea și definitivarea populației în noile teritorii. Această din urmă problemă este continuată și în ultimul capitol al lucrării, operațiunile fiind încheiate în anul 1948.

S-a avut în vedere și schimbul facultativ de populație stabilit prin Acordul de la Craiova, Acesta trebuia să se efectueze în termen de un an de la schimbul instrumentelor de ratificare ale

⁵¹ Florica Dobre, Vasilica Manea și Lenuța Nicolescu, *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la Dictat. Documente*, vol. III, Editura Europa Nouă, București, 2000, pp. 5, 297-390.

⁵² Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, pp. 126-249.

⁵³ Despre această chestiune vezi, pe larg, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E), fond Tratatul de la Craiova, vol. 1-34.

Tratatului. Persoanele doritoare să emigreze voluntar, trebuiau să facă, în termen de un an, începând cu data de 1 septembrie 1940 o declarație de emigrare la Comisia mixtă pentru schimbul de populații⁵⁴.

Reportaje apărute în presa bulgară referitoare la punctul de vedere al autorităților bulgare în ceea ce privește schimbul de populație româno-bulgar⁵⁵, starea de spirit a populației române aflată în Bulgaria după semnarea Tratatului, relatată în documentele identificate în Arhiva Ministerului de Externe, rapoartele întocmite de reprezentanții diplomatici români aflați la Sofia, precum și scrisorile românilor aflați în Dobrogea de Sud adresate Ministerului Afacerilor Externe, găsite în arhiva acestui minister, vin să completeze informațiile referitoare la această problemă.

În cadrul subcapitolului este tratat și punctul de vedere al istoricilor bulgari referitor la evacuarea bulgarilor din Dobrogea de Nord, starea de spirit și cifra acestora. Este de menționat aici faptul ca deși istoriografia bulgară tratează într-o serie de lucrări și volume de documente această problemă, cercetarea a fost îngreunată din cauza faptului că marea majoritate a acestora nu prezintă un rezumat sau indici într-o limbă de circulație internațională. Pentru lucrările în care au fost identificate informații referitoare la Tratatul de la Craiova s-a apelat la un traducător de limba bulgară autorizat.

Semnarea *Convenției între Guvernul Regal Român și Guvernul Reichului German privitoare la repatrierea populației de origine germană din Bucovina de Sud și Dobrogea, în Germania* la 22 octombrie 1940⁵⁶ a fost o consecință firească a politicii dusă de Reich de a-și proteja cetățenii aflați în afara granițelor și de a-i strămuta în Germania sau în zona de interes germană. Această posibilitate a fost luată în calcul încă din anul 1939. Într-unul din protocoalele adiționale secrete ale Tratatului de prietenie și frontieră sovieto-german, semnat la 28 septembrie, guvernul U.R.S.S. se angaja să nu creeze nici un fel de probleme cetățenilor de origine germană, în zona sa de interes, dacă vor dori să se strămute în Reich⁵⁷. În baza acestei înțelegeri a fost semnat și acordul sovieto-german din 5 septembrie 1940 privind repatrierea populației germane din Basarabia și nordul Bucovinei.

Deși nu era obligatorie și se făcea pe baza dorinței exprimate, verbal sau în scris, cea mai mare parte a populației din Dobrogea a ales repatrierea în speranța unei recolonizări mai bune.

Capitolul IV, *Emigrarea germanilor din România* din lucrarea deja menționată a profesorului Dumitru Șandru⁵⁸ reprezintă principala sursă bibliografică de la care am pornit. O contribuție științifică

⁵⁴ Loc. cit., vol. 34, f. 253.

⁵⁵ Loc. cit., vol. 28-31.

⁵⁶ „Monitorul Oficial”, 30 octombrie 1940, pp. 6.178-6.213.

⁵⁷ *** *Istoria românilor, vol. IX (1940-1947)*, (coord. Dinu C. Giurescu) Editura Enciclopedică, București, 2008, p. 459.

⁵⁸ Dumitru Șandru, *op. cit.*, pp. 77-101.

și analitică foarte importantă privind evenimentele desfășurate în această perioadă este cartea semnată de Dorel Bancoș⁵⁹.

Pe lângă acestea, repatrierea germanilor din Dobrogea a fost tratată și de: Horia Stinghe⁶⁰, Virgil Coman⁶¹, Constantin Cheramidoglu⁶², Gheorghe Buzatu⁶³, Vasile Nicoară⁶⁴ și Dumitru Șandru⁶⁵, iar o analiză a motivelor și contextului emigrării etnicilor germani e prezentată de profesorul Vasile Ciobanu⁶⁶.

Cadrul legislativ al Conveției este tratat în lucrările lui Dimitrie Gherasim⁶⁷ și Adrian Năstase⁶⁸.

Informațiile deja existente au fost completate cu documente de arhivă referitoare la repatrierea germanilor din Dobrogea găsite în patrimoniul Serviciilor Județene Constanța și Tulcea ale Arhivelor Naționale. O sursă, deloc de neglijat, referitoare la repatrierea și starea de spirit a germanilor o constituie articolele din presa vremii, iar discuțiile și opiniile autorităților de la București privind repatrierea și valoarea de răscumpărare a bunurilor imobile aparținând germanilor sunt regăsite în stenogramele Consiliului de Miniștri, guvernarea Ion Antonescu publicate de Arhivele Naționale ale României⁶⁹.

Capitolul al treilea, **Politica Statului Român față de problemele privind populația în perioada 1940-1948** prezintă politica guvernelor din România față de problemele referitoare la populația țării în perioada 1940-1948.

Politica guvernelor României față de populație începând cu anul 1940 este influențată în mare măsură de evenimentele desfășurate în plan internațional în această perioadă. Statutul privilegiat de care se bucurau cetățenii germani, prigoana evreilor prin Europa, pierderea teritoriilor românești, au făcut ca autoritățile de la București să ia o serie de măsuri în vederea soluționării problemelor legate de aceste aspecte.

⁵⁹ Dorel Bancoș, *Social și național în politica Guvernului Ion Antonescu*, Editura Eminescu, București, 2000.

⁶⁰ Horia Stinghe, *Despre germanii din Dobrogea*, Documentarist Cornelia Toma, f.e. Constanța, 2003, pp. 184-186.

⁶¹ Virgil Coman, *Unele considerații privind populația de etnie germană din județul Constanța în anul 1940*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006, pp. 219-224.

⁶² Constantin Cheramidoglu, *Germanii Dobrogeni în perioada 1941-1947*, în *Ibidem*, pp. 225-229.

⁶³ Gheorghe Buzatu, *Germania și România (1940-1944): surse inedite*, în *Ibidem*, pp. 337-343,

⁶⁴ Vasile Nicoară, *Coloniștii germani și satele lor din Dobrogea*, în *Ibidem*, pp. 88-89.

⁶⁵ Dumitru Șandru, *Germanii din România în perioada guvernării mareșalului Ion Antonescu*, în *Ibidem*, pp. 345-387.

⁶⁶ Vasile Ciobanu, *Date noi privind germanii din Dobrogea în perioada interbelică*, în *Ibidem*, pp. 181-182.

⁶⁷ D. Gherasim, *op. cit.*, pp. 80-87.

⁶⁸ Adrian Năstase, *Dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale*, vol. III, Ediție îngrijită de Roxana Frailich, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1998, pp. 227-244.

⁶⁹ *** *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I, (septembrie-decembrie 1940), ediție întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, Arhivele Naționale ale României, București, 1997, pp. 518-520.

Înlăturarea guvernului Ion Antonescu, semnarea Convenției de Armistițiu cu U.R.S.S., situația etnicilor germani și unguri după ce România a intrat în război împotriva Germaniei și Ungariei, abrogarea dispozițiilor luate împotriva evreilor înainte de 23 august 1944, identificarea și înapoierea la locurile de baștină a locuitorilor din Basarabia și nordul Bucovinei refugiați în România în perioada 1941-1944, întoarcerea unei părți a prizonierilor români din U.R.S.S. la sfârșitul lunii septembrie 1945, ideea înfrățirii dintre poporul român și celelalte naționalități aflate în România promovată de Partidul Comunist, propaganda făcută de statele sovietice în rândul minoritarilor din țară pentru emigrare în U.R.S.S., precum și necesitatea recenzării cetățenilor români și străini aflați pe teritoriul țării au făcut ca statul să adopte legi, decrete, regulamente, să ia măsuri și să înființeze organisme menite a rezolva toate aceste aspecte.

Bibliografia care tratează aceste probleme este vastă. Vom prezenta o parte a acestora aici, iar alte lucrări vor fi semnalate în aparatul critic al tezei. Gheorghe Buzatu⁷⁰, Dorel Bancoș⁷¹, Ion Antonescu⁷², Mihai A. Antonescu⁷³, Radu Ioanid⁷⁴, Dumitru Șandru pe parcursul întregii lucrări menționate mai sus, *Mișcări de populație în România (1940-1948)* și Viorel Achim⁷⁵ sunt numai câțiva istorici care tratează măsurile luate de autorități cu consecințe asupra populației din România. Aspecte privind politica statului față de populația Dobrogei sunt surprinse de Valentin Ciorbea⁷⁶ și Marian Cojoc⁷⁷.

⁷⁰ Gheorghe Buzatu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei. Documente, mărturii și comentarii*, Iași, 1990; Idem, *Istorie interzisă: Mărturii și documente cenzurate despre mareșalii României: Alexandru Averescu, Constantin Prezan, Ion Antonescu*, Editura Curierul doljean, Craiova, 1990; Idem, *România cu și fără Antonescu: Documente, studii, relatări și comentarii*, Editura Moldiva, Iași, 1991; Idem, *Pace și război (1940-1944): Jurnalul mareșalului Ion Antonescu (comentarii, anexe, cronologie)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008; Idem, Dana Beldamin, *23 August 1939-1944. România și problema bumerangului*, Editura Mica Valahie, București, 2003.

⁷¹ Dorel Bancoș, *op. cit.*

⁷² Ion Antonescu, *Secretele guvernării. Rezoluții ale conducătorului statului (septembrie 1940-august 1944)*, Editura Romanul, București, 1992.

⁷³ Mihai A. Antonescu, *Doi ani de guvernare. 6 septembrie 1940-6 septembrie 1942*, Editura Națională „Dacia Traiană”, București, f.a.

⁷⁴ Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, Editura Hasefer, București, 1997.

⁷⁵ Viorel Achim, *Decizia deportării ȝiganilor și proiectul utilizării lor la munci în Transnistria*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu, *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. V, Editura Techno Media, Sibiu, 2010, pp. 256-263; Idem, *Politica față de ȝigani a regimului Antonescu*, în *Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug*, Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven amentza”, București, 2000, pp. 72-78; Idem, *ȝiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 136-147.

⁷⁶ Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între anii...,* pp. 462-480.

⁷⁷ Marian Cojoc, *Despre unele minorități din Dobrogea, 1944-1948. Ruso-lipovenii*, în „Arhivele Totalitarismului”, VI, nr.2-3, 1998, p. 26-35; Idem, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie și societate*, Editura Universității din București, București, 2001; Idem, *Dobrogea de la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945-1957)*, Editura Muntenia & Leda, Constanța, 2001; Idem, *Etniile dobrogene în vizorul autorităților române (1940-1960)* în Daniel Flaut, Iolanda Țighiliu, (coord.), *Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu Istoricului Tahsin Gemil*, Editura „Ovidius” University Press, 2003, pp. 289-312; Idem (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, Editura Muntenia, Constanța, 2004; Idem (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Editura Muntenia, Constanța, 2005, pp. 43-224; Idem, *National Minorities in Dobroudja During the First Stage of Communism (1947-1965). A Case Study: the Greeks, the Turks and the Tartars*, în Iolanda Țighiliu, Marian Cojoc (coord.), *Dobrudja: A Cross Cultural Pool. A Multi-Ethnic Space*, Târgoviste, Editura Cetatea de Scaun, 2007, pp. 167-198.

Pentru perioada 1940-1948 au cunoscut lumina tiparului o serie volume de documente în care se găsesc aspecte privind politica guvernelor față de populație⁷⁸, situația evreilor⁷⁹, țiganilor⁸⁰ și a celorlalte minorități⁸¹ din România.

Așezarea românilor evacuați din Dobrogea de Sud în centrele din județele Constanța și Tulcea, definitivarea lor, casele și suprafețele de teren ce le-au fost atribuite precum și concluziile autorităților privind procesul de împrăștiere sunt tratate în capitolul al patrulea al tezei, **Populația Dobrogei în perioada 1941-1948.**

Statistica populației de etnie română așa cum reiese din recensămintele efectuate în anii 1941 și 1948, precum și situația demografică a minorităților dobrogene în perioada 1941-1948 avându-se în vedere situația numerică, mișcările migratorii, dar și repartitia teritorială, evidențiind localitățile dobrogene în care se regăseau comunități importante ale minorităților fac și ele obiect de studiu în cadrul aceluiași capitol.

Emigrarea **turco-tătarilor**, refugiarea tătarilor crimeeni în primăvara anului 1944, situația numerică între anii 1941-1948 și aspecte ale vieții politice a musulmanilor din Dobrogea sunt cuprinse în subcapitolul **Situația demografică a minorităților dobrogene în perioada 1941-1948.**

Tot aici este prezentată tendința de emigrare în U.R.S.S. a **ruso-lipovenilor** din Dobrogea, după instaurarea regimului comunist, problema și statutul **populației bulgare** rămasă în Dobrogea care nu a făcut obiectul schimbului de populație prevăzut prin Tratatul de la Craiova, precum și plecarea celor din urmă în cadrul schimburilor facultative de populație semnate între statul român și statul bulgar în anii 1941 și 1943.

Au fost avute în vedere și consecințele politicii antisemite din timpul guvernării Ion Antonescu asupra **evreilor** din Dobrogea, situația acestora după 23 august 1944, soarta **germanilor dobrogeni** care au rămas în acest teritoriu după Convenția din 22 octombrie 1940, internarea lor în lagăre și trimiterea la muncă în U.R.S.S., ca urmare a solicitării Comisiei Aliate de Control în anul 1945.

⁷⁸ *** *Ion Antonescu. Secretele guvernării. Rezoluții ale conducătorului statului (septembrie 1940 – august 1944)*, cuvânt înainte, note și indice de V. Arimia și I. Ardeleanu, Editura „Românul”, București, 1992; *** *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I-XI*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997-2008; *** *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (vol. I) 1948*, Arhivele Naționale ale României, București, 2002.

⁷⁹ *** *Evreii din România între anii 1940-1944*, (coord. Ion Șerbănescu), vol III-IV, Editura Hasefer, București, 1997-1998.

⁸⁰ *** *Deportarea rromilor în Transnistria. Documente de arhivă*, în *Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug*, Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven amentza”, București, 2000, pp. 101-197; Lucian Varga, Andreea Varga, *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țiganii din România (1919-1944)*, Fundația C.R.D.E., Cluj-Napoca, 2001; Radu Ioanid, Michelle Kelso, Luminița Mihai-Cioabă, *Tragedia rromilor deportați în Transnistria 1942-1945 - Documente*, Editura Polirom, București, 2009.

⁸¹ Răzvan Limona, *Naționalitățile și problemele lor în documentele de arhivă dobrogene (1878-1941)*, Editura Harvia, Tulcea, 2007.

De asemenea, **grecii, armenii, țiganii și alte minorități** locuitoare ale Dobrogei fac obiectul studiului în cadrul ultimului capitol.

Deoarece în urma recensămintelor efectuate de Institutul Central de Statistică în perioada tratată de noi, din anii 1941 și 1948, nu au fost publicate date pentru toate minoritățile existente în Dobrogea, primul oferind informații numai pentru români, unguri și germani, iar cel de-al doilea publicând statistica minorităților la nivel național, am considerat necesar ca în cadrul acestui subcapitol să redăm cifrele minorităților întâlnite în documentele de arhivă, în recensăminte locale efectuate de autorități în perioada menționată pentru a avea o evidență a numărului acestora și a localităților în care se găseau în număr mai însemnat.

Problema acestor minorități este tratată într-o serie de lucrări și studii dintre care cele mai relevante pentru perioada supusă analizei noastre sunt semnate de: Güner Akmolla⁸², Virgil Coman⁸³, Marian Cojoc, în lucrările mai sus menționate, Emanuel Plopeanu⁸⁴, Florin Stan⁸⁵, Victor Henrich Bauman⁸⁶, Sergiu Selian⁸⁷ și Marius-Liviu Petre⁸⁸.

Principala sursă de documentare a capitolului o constituie fondurile arhivistice aflate în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale, în cadrul cărora au fost identificate numeroase documente, ce vin să completeze datele deja cunoscute, din lucrările amintite.

⁸² Güner Akmolla, *Tătarii din Dobrogea*, Editura New Line, Constanța, f.a., pp. 40-45.

⁸³ Virgil Coman, *Mărturii documentare privind tătarii din Dobrogea (6 septembrie 1940 – 6 martie 1945)*, în Marian Cojoc (coord.) *Tătarii în istoria românilor*, Editura Muntenia, Constanța, 2004, pp. 153-160; Idem, *Mărturii documentare privind activitatea culturală a Comitetului Democrat Turco-Tătar Constanța (1948-1953)*, în Marian Cojoc (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Editura Muntenia, Constanța, 2005, pp. 186-187.

⁸⁴ Emanuel Plopeanu, *Aspecte privind activitatea politică a minorităților din Dobrogea între 1944 și 1947*, în „Tomis”, nr. 11, 2003, pp. 16-20.

⁸⁵ Florin Stan, *Aspecte privind situația evreilor din județele Tulcea și Constanța între anii 1940-1944*, în Virgil Coman (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008, pp. 264-279; Idem, *Statutul juridic al evreilor în perioada regimului antonescian*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române” V, tom XII, 2009, pp. 191-211.

⁸⁶ Victor Henrich Bauman, *Prezența elenilor la Tulcea*, Uniunea Elenă din România, București, 2005, pp. 100-102.

⁸⁷ Sergiu Selian, *Schiță istorică a comunității armenice din România*, Editura Ararat, București, 1995, pp. 107-108.

⁸⁸ Marius-Liviu Petre, *Elemente privind evoluția minorității italiene din Dobrogea (1878-1947)*, în „Tomis”, nr. 11, 2003, pp. 83-85.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

IZVOARE

A. ARHIVE

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe

- fond Tratatul de la Craiova

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale București:

- fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice
- fond Ministerul de Interne
- fond Președinția Consiliului de Miniștri, Jurnale

Serviciul Județean Călărași al Arhivelor Naționale :

- fond Primăria Călărași
- fond Primăria comunei Cacomeanca

Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale :

- fond Căpitănia Portului Constanța
- fond Chestura Poliției Constanța
- fond Comisariatul de Poliție Mangalia
- fond Comitetul Democrat Armean
- fond Comitetul Democrat Evreiesc
- fond Comitetul Democrat Grec
- fond Comitetul Județean P.C.R. Constanța
- fond Comunitatea Greacă Constanța
- fond Direcția Navigației Maritime „NAVROM” Constanța
- fond Direcția Regională de Statistică – Dobrogea
- fond Inspectoratul Cadastral al județului Constanța
- fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța
- fond Inspectoratul General Administrativ Constanța
- fond Inspectoratul General al Colonizării Constanța
- fond Inspectoratul Muncii Constanța
- fond Inspectoratul Regional de Poliție Constanța
- fond Oficiul Central de Românizare
- fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța

- fond Prefectura județului Constanța
- fond Pretura plășii Ostrov
 - fond Primăria comunei Năvodari
 - fond Primăria comunei Ovidiu
 - fond Primăria comunei Techirghiol
 - fond Primăria comunei Valea Neagră
 - fond Primăria municipiului Constanța
 - fond Rezidența Ținutului Marea

Serviciul Județean Ialomița al Arhivelor Naționale :

- fond Prefectura județului Ialomița

Serviciul Județean Ilfov al Arhivelor Naționale :

- fond Prefectura județului Durostor
- fond Prefectura județului Caliacra
- fond Consilieratul Agricol Durostor

Serviciul Județean Prahova al Arhivelor Naționale:

- fond Inspectoratul Județean Prahova al Ministerului de Interne

Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale :

- fond Comisia Județeană Timiș-Torontal pentru Îndrumarea și Definitivarea Lucrărilor de Reformă Agrară
- fond Inspectoratul de Jandarmi al Județului Timiș – Torontal
- fond Prefectura județului Timiș – Torontal

Serviciul Județean Tulcea al Arhivelor Naționale :

- fond Legiune de Jandarmi Tulcea
- fond Prefectura județului Tulcea
- fond Primăria orașului Tulcea

B. DOCUMENTE PUBLICATE

- BREZEANU, Stelian; ZBUCHEA, Gheorghe (coordonatori), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997.
- CĂTĂNUȘ, Dan, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și iredentism bulgar (1919-1940)*. DOCUMENTE, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001.

- CIORBEA, Valentin; CHERAMIDOGLU, Constantin; RASTÄTTER, Walter, *Memoriu al Administrației Germane de Etapă din Dobrogea. Întocmit la mijlocul lui aprilie 1917*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2012.
- COJOC, Mariana; COJOC, Marian, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939). Documente – Partea I*, Editura Universității din București, București, 2003.
- COMAN, Virgil; GRIGORE, Nicoleta, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010.
- DOBRE, Florica; MANEA, Vasilica, NICOLESCU, Lenuța, *Armata Română de la Ultimatum la Dictat, anul 1940 vol. I*, Editura Europa Nova, București, 2000.
- DOBRE, Florica; MANEA, Vasilica, NICOLESCU, Lenuța, *Armata Română de la Ultimatum la Dictat, anul 1940 vol. II*, Editura Europa Nova, București, 2000.
- DOBRE, Florica; MANEA, Vasilica, NICOLESCU, Lenuța, *Armata Română de la Ultimatum la Dictat, anul 1940 vol. III*, Editura Europa Nova, București, 2000.
- IOANID, Radu; KELSO, Michelle; MIHAI-CIOABĂ, Luminița, *Tragedia romilor deportați în Transnistria 1942-1945 - Documente*, Editura Polirom, București, 2009.
- LASCU, Stoica, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, vol. I (1878-1916), Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1999.
- LIMONA, Răzvan, *Naționalitățile și problemele lor în documentele de arhivă dobrogene (1878-1941)*, Editura Harvia, Tulcea, 2007.
- MOCANU, Radu, Marin (coord.), *România Marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente.* (vol. I), Arhivele Statului din România, București, 1994.
- NĂSTASĂ, Lucian; VARGA, Andrea, *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țigani din România (1919-1944)*, Fundația C.R.D.E., Cluj-Napoca, 2001.
- SCURTU, Ioan (coord.), *România. Viața politică în documente. 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994.
- SCURTU, Ioan (coord.), *România. Viața politică în documente. 1946*, Arhivele Statului din România, București, 1994.
- SCURTU, Ioan (coord.), *România. Viața politică în documente. 1947*, Arhivele Naționale ale României, București, 1994.
- SCURTU, Ioan; MOCANU, Constantin; SMÂRCEA, Doina, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1995.
- *** *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (vol. I) 1948*, Arhivele Naționale ale României, București, 2002.

- *** *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I-XI*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997-2008.

LUCRĂRI GENERALE

- ACHIM, Viorel, *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
- Idem, *Decizia deportării Țiganilor și proiectul utilizării lor la munci în Transnistria*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu, *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. V, Editura Techno Media, Sibiu, 2010, pp. 256-263.
- Idem, *Politica față de Țigani a regimului Antonescu*, în *Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug*, Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven amentza”, București, 2000, pp. 72-78.
- ALEXANDRESCU, Ion, *Recensămintele României*, Editura Meronia, București, 2007.
- ANGHEL, Florin, *Câteva date despre polonezii din România. Minoritatea polonă și refugiații*, în „Revista istorică”, nr. 7-8, 1997, pp. 533-538.
- Idem, *Epistolar din barbarie. Țătarii dobrogeni în rapoarte consulare polone în perioada interbelică*, în Marian Cojoc (coord.), *Țătarii în istoria românilor*, vol. II, Editura Muntenia, Constanța, 2005, pp. 55-64.
- ANTONESCU, Mihai, *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației desrobitoare*, Imprimeria Națională, București, 1941.
- Idem, *Doi ani de guvernare. 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1942*, Editura Națională „Dacia Traiană”, București, f.a.
- BANCOȘ, Dorel, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, Editura Eminescu, București, 2000.
- BAUMAN, Victor Henrich, *Prezența elenilor la Tulcea*, Uniunea Elenă din România, București, 2005.
- BEAUMONT, Frédéric, *Les Lipovènes du delta du Danube. Chronique d'une société théocratique russe des Balkans*, în „Balkanologie”, vol. X, nr. 1-2, mai 2008.
- BODEA, I. Gheorghe; SUCIU, T. Vasile; PUȘCAȘ, I. Ilie, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României, septembrie-noiembrie 1940*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988.
- BOLD, Emilian; SEFTIUC, Ilie, *Pactul Ribbentrop-Molotov, Antecedente și consecințe*, Editura Institutul European, Iași, 1998.
- BRĂTESCU, C., *Dobrogea*, Editura Cartea românească, Constanța, f.a.
- Idem, *Câteva notițe despre „grecii” din satul Regele Ferdinand (fost Alibeichioi, în jud. Tulcea)*, în „Analele Dobrogei”, an X, 1929, pp. 269-272.

- BUZATU, Gheorghe, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei. Documente, mărturii și comentarii*, Iași, 1990;
- Idem, *Istorie interzisă: Mărturii și documente cenzurate despre mareșalii României: Alexandru Averescu, Constantin Prezan, Ion Antonescu*, Editura Curierul doljean, Craiova, 1990.
- Idem, *România cu și fără Antonescu – Documente, studii, relatări și comentarii*, Editura Moldova, Iași, 1999.
- Idem, *România sub Imperiul Haosului (1939-1945)*, Editura RAO, București, 2007.
- Idem, *Pace și război (1940-1944): Jurnalul mareșalului Ion Antonescu (comentarii, anexe, cronologie)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.
- Idem, *Libertatea și egalitatea tuturor cetățenilor în dezbaterile Parlamentului României întregite (1918-1940)*, în Marian Cojoc (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Editura Muntenia, Constanța, 2005, pp. 227-244.
- CHELCEA, Ion, *Țigani din România. Monografie etnografică*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1944.
- CIOBANU, Vasile, *Date noi privind germanii din Dobrogea în perioada interbelică*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006, pp. 179-191.
- Idem; RADU, Sorin, *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. V, Editura Techno Media, Sibiu, 2010.
- CIORBEA, Valentin, *Aspecte din evoluția Dobrogei de Sud în cadrul statului român (1913-1940)*, în *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Constanța, 1993, pp. 363-375.
- Idem, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005.
- Idem, *Informații despre tătari în opera lui Marin Ionescu Dobrogianu*, în Marian Cojoc (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Editura Muntenia, Constanța, 2005, pp. 49-54.
- Idem (coord.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008.
- Idem, *Geopolitica frontierei terestre româno-bulgare: anul 1940*, în Andreea Atanasiu-Croitoru (coord.), *Studia varia în Honorem professoris Panait I. Panait octogenarii*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2011, pp. 280-289.
- CIOROIU, Constantin, *Etnii trăitoare alături de români în Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, an II, nr. 1, 1996, pp. 26-33.

- COJOC, Marian, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie și societate*, Editura Universității din București, București, 2001.
- Idem, *De la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945-1947)*, Editura Muntenia & Leda, Constanța, 2001.
- Idem, *Repere cu semnificație geostrategică în ținutul românesc dintre Dunăre și Mare după al doilea război mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom IV, 2001, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța S.A., Constanța, 2002.
- Idem (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Editura Muntenia, Constanța, 2005.
- COJOC, Mariana, „Undeva, Cândva”... *La Constanța, în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial*, în *** *In memoriam Liliana Lazia*, (volum îngrijit de Valentin Ciorbea, Corina Apostoleanu, Adriana Gheorghiu), Editura Ex Ponto, Constanța, 2012, pp. 142-158.
- COLCER, Iosif; MĂGUREANU, Viorel *File din istoria Dobrogei*, Inspectoratul pentru Cultură al județului Tulcea, Tulcea, 1998.
- COMAN, Virgil, *Mărturii documentare privind activitatea culturală a Comitetului Democrat Turco-Tătar Constanța (1948-1953)*, în Marian Cojoc (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Editura Muntenia, Constanța, 2005, pp. 185-202.
- Idem (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008.
- COSTEA, Maria, *România și Bulgaria - diplomație și conflict. Negocierile româno-bulgare privind problemele litigioase în perioada noiembrie 1933 – martie 1940, reflectate în documentele diplomatice românești*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2004.
- CULEA, D. Apostol *Ce trebuie să știe orișicine despre Dobrogea. Trecutul-prezentul-viitorul*, Editura Casei Școalelor, București, 1928.
- DAMASCHIN, Ioan, *Transporturi cu emigranți evrei pe mare la bordul vaselor turcești „Bul-Bul”, „Mefkure” și „Morina”. Scufundarea vasului „Mefkure”*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române, tom XI, 2008., pp. 206-218.
- DELUREANU, Ștefan, *Germanii din România înainte și după 1945*, în „Revista istorică”, nr. 1-2, 1997, pp. 5-24.
- DRAGOȘ, Titus, *Românizarea. Înfăptuiri. 6 decembrie 1941- 6 decembrie 1942, f.e.*, București, 1943.
- DUMITRAȘCU, Gheorghe, *Aspecte ale situației Dobrogei (nov. 1878-mai 1883). Activitatea primului prefect de Constanța, Remus N. Opreanu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, nr. XVIII, 1981, pp. 293-304.

- Idem; LAZIA, Liliana, *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la „Chestionarul Hașdeu”*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010.
- EMILEAN, Anisia, *Sarichioi. Pagini de monografie*, Editura Harvia, Tulcea, 2007.
- EMINESCU, Mihai, *Românii din afara granițelor țării și unitatea spirituală națională*, antologie, prefată, note și comentarii de D. Vatamaniuc, Editura Saeculum LO, București, 2000.
- FLAUT, Daniel, *Contributions to the research of Dobrudja's Demography (18th-19th centuries)*, în Iolanda Țighiliu, Marian Cojoc (coord.), *Dobrudja: A Cross Cultural Pool. A Multi-Ethnic Space*, Târgoviste, Editura Cetatea de Scaun, 2007, pp. 9-21.
- FRASER, Angus, *Țigani. Originile, migrația și prezența lor în Europa*, Traducere de Dan Șerban Sava, Editura Humanitas, București, 2008.
- GEMIL, Tahsin (coord.), *Lucrările Simpozionului Internațional Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă*, Editura Kriterion, București, 1997.
- Idem (coord.), *Tătarii în istorie și în lume*, Editura Kriterion, București, 2003.
- GHERASIM; Dimitrie, *Schimbul de populații între state*, M.O. și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, București, 1943.
- GIURĂSCU, C. Constantin, *Din istoria nouă a Dobrogei*, în *** *Dobrogea: Patru conferințe ale Universității libere*, Editura Cartea Românească, București, 1928, pp. 55-71.
- GIURĂSCU, C., Dinu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura All, București, 1996.
- GIURCĂ, Ion, *Anul 1940. Drama României Mari*, Editura Pro Transilvania, București, 2000.
- Idem; Crânguș, Ion, *Cedarea și evacuarea Cadrilaterului în anul 1940*, în *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european* (coord. Valentin Ciorbea), Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, pp. 459-473.
- GRAD, Cornel; STAN, I. Constantin; GORON, E. Doru *Evacuarea teritoriilor românești cedate în vara anului 1940*, în „Acta Musei Porolissensis”, Zalău, 19, 1995, pp. 325-358.
- GRIGORIAN, Tigran, *Istoria și cultura poporului armean*, Editura Științifică, București, 1993.
- HECKER, Hellmuth, *Die Umsiedlungsverträge des Deutschen Reiches während des Zweiten Weltkrieges*, In Kommission beim Alfred Metzner Verlag, Frankfurt a. M., Berlin, Hamburg, 1971.
- IBRAM, Nuredin, *Musulmanii din România*, Editura Golden, Constanța, 2007.
- INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ, *Recensământul general al populației României din: 23 decembrie 1930, 6 aprilie 1941, 25 ianuarie 1948*.
- IOANID, Radu, *Evreii sub regimul Antonescu*, Editura Hasefer, București, 1998.
- IONESCU DE LA BRAD, I., *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Imprimerie du journal de Constantinople, Constantinople, 1850.

- IONESCU, M. Dobrogianu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică și militară*, ediție anastatică cu un studiu special de Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010.
- IONESCU, M. Dobrogianu, *Tomi-Constanța*, Tipografia „Lucrătorii asociați”, Constanța, 1931.
- Idem, *Orașul Constanța. Geografie și Istorie*, Tipografia și Fonderia de litere Thoma Basilescu, București, 1897.
- IORDACHI, Constantin, *La Californie des Roumains. L'intégration de la Dobroudja du Nord à la Roumanie, 1878-1913*, în „Balkanologie”, vol. VI, nr 1-2, decembrie 2002.
- IORDAN, Constantin, *Minorități etnice în sud-estul european după Primul Război Mondial: Dimensiunile unei probleme europene*, Tipografia Curtea Veche Trading S.R.L., București, 2002.
- IPATIOV, Filip, *Rușii lipoveni din România*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.
- KAREȚCHI, A; EȘANU, L., *Poporul român în sprijinul refugiaților polonezi în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, nr. VII, 1970, pp. 317-326.
- KOTZIAN, Ortfried, *Die Umsiedler. Die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Bessarabien, der Dobrudscha und in der Karpatenukraine*, Langen Müller, München, 2005.
- LASCU, Stoica, *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul Dobrogei întregite*, în „Revista Istorică”, Tom VI, nr. 11-12, 1995.
- Idem, *Călători străini despre turco-tătarii din Dobrogea (sec. XVIII-XIX)*, în Thasin Gemil (coord.), *Lucrările Simpozionului Internațional Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă*, Editura Kriterion, București, 1997, pp. 206-221.
- Idem, *Românii balcanici în Dobrogea (până la Primul Război Mondial)*, în H. Dumitrescu (coord.), *Omagiu istoricului Constantin Bușe* (Muzeul Vrancei, col. *O viață pentru istorie*), Editura Pallas, Focșani, 2004, pp. 215-225.
- LEONOV, Valeriu, *Prelucrarea pietrei*, în Narcisa Știucă, Steluța Pârâu, Mihai Milan, Valeriu Leonov, *Terra promessa – scurt istoric al comunității italiene din Dobrogea de Nord*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2006.
- MAKSUTOVICI, Cristia, *Confluente culturale româno-albaneze*, Editura Kriterion, București, 1995.
- MAKSUTOVICI, Gelcu, *Istoria comunității albaneze din România*, Editura Kriterion, București, 1992.
- MANUILĂ, Sabin, *Statistica mișcării populației în anul 1931*, în „Buletinul Demografic al României”, nr. 2, 1933, pp. 42-47.
- Idem.; GEORGESCU, D.C., *Populația României*, M.O. Imprimeria Națională, București, 1937.

- MARINESCU, Aurel Sergiu, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, Editura Vremea, București, 2000.
- Menges, Hieronymus, *Die Umsiedlung der Dobrudschadeutschen im Jahre 1940*, în „Jahrbuch der Dobrudschadeutschen” 1970, p.8
- MOISUC, Viorica, *Istoria relațiilor internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, Editura Fundației România de Măine, București, 2002.
- MÜLLER, Johannes Florian (coord.), *Ostdeutsche Schicksal am Schwarzen Meer*. Eigenverlag des Herausgebers, Donzdorf, 1981.
- NAZARETTEAN, I.A., *Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tipografia „Română”, Tulcea, 1882.
- NEAGOE, Stelian, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995.
- NICOARĂ, Vasile, *Dobrogea spațiu geografic multicultural*, Editura Muntenia, Constanța, 2006.
- NOE, C., *Colonizarea Cadrilaterului*, în „Sociologie românească”, an III, nr. 4-6, 1938, pp. 119-158.
- PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Cornelia, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, Editura Omonia, București, 1996.
- PARIANO, C.D., *Dobrogea și dobrogenii*, Tipografia „Ovidiu”, Constanța, 1905.
- PAVLOWITCH, K. Stevan, *Istoria Balcanilor. 1804-1945*, Traducere de Andreea Doica. Prefață de Lucian Leuștean, Editura Polirom, Iași, 2002.
- PETRE, Marius-Liviu, *Elemente privind evoluția minorității italiene din Dobrogea (1878-1947)*, în „Tomis”, nr. 11, 2003, pp. 83-85.
- PLOPEANU, Emanuel, *Aspecte privind activitatea politică a minorităților din Dobrogea între 1944 și 1947*, în „Tomis”, nr. 11, 2003, pp. 16-20.
- POPA-GORJANU, Cornelia, *Colonizarea românilor macedoneni în Cadrilater (1925-1935)*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica” nr. 4-5, 2000-2001, pp. 157-163.
- POPOV, Jeko Borisov, *Predgovor*, în Jeko Borisov Popov (coord.), *Severna Dobrudja*, Sofia, 1993, pp. 5-22.
- PREDA-MĂTĂSARU, Aurel, *Tratat între România și Bulgaria, semnat la Craiova la 7 septembrie 1940 – trecut și prezent*, Editura Lumina Lex, București, 2004.
- RĂDULESCU, Adrian; BITOLEANU, Ion, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998.
- RÂȘNOVEANU, Ion, *Mutații demografice în Dobrogea interbelică*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom X, 2007, pp. 43-54.

- Idem, *Aspecte privind minoritățile etnice și religioase din Dobrogea interbelică*, în Virgil Coman (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008, pp. 251-263.
- ROMAN, Ioan N., *La population de la Dobrogea*, în *La Dobrogea Roumaine* (N. Iorga coord.), f.e., București, 1919, pp. 91-96.
- Idem, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877. Un articol al lui Ion Ionescu de la Brad*, în „Analele Dobrogei”, an I, nr. 2, 1920, pp. 355-398.
- Idem, *Despre Dobrogea și dobrogeni*, Ediție îngrijită de Virgil Coman, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008.
- ROMAN, M., *Studiu asupra populației turcești din Dobrogea și sudul Basarabiei*, în „Analele Dobrogei”, an XVII, 1936, pp. 96-116.
- ROTMAN, Liviu, *Evreii din România în perioada comunistă*, Editura Polirom, Iași, 2004.
- STACHE, Christa; THEILEMAN, G. Wolfram, *Evanghelistisch in Altrumänien. Forschungen und Quellen zur Geschichte der deutschigen evangelischen Kirchengemeinden im rumänischen Regat*, Editura Schiller, Sibiu, 2012.
- SACHETTI, Fr., *Recolonizarea coloniștilor din Cadrilater*, în „Dobrogea Jună”, an XXXVII, nr. 22, 11 martie 1941, p. 2.
- SARRY, N. Const., *Problema originii etnice în Dobrogea*, Editura „Dobrogea Jună”, Constanța, 1942.
- SĂNĂTESCU, Constantin, *Jurnal*, Editura Humanitas, București, 2006.
- SCURTU, Ioan, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1996.
- Idem (coord.), *Istoria românilor vol. VIII. România întregită 1918-1940*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Idem (coord.) *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Ediția a III-a, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003.
- Idem; BUZATU Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia, București, 1999.
- SCURTU, Ioan; HLIHOR, Constantin, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1992.
- SEIȘANU, Romulus, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula șerpilor*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1928.
- SELIAN, Sergiu *Schiță istorică a comunității armene din România*, Editura Ararat, București, 1995.

- STAN, Florin, *-Portul Constanța- poartă deschisă evreilor spre „Țara promisă”. Studii privind „problema evreiască” în România. 1938-1944*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2007.
- Idem, *Statutul juridic al evreilor în perioada regimului antonescian*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române” V, tom XII, 2009, pp. 191-211.
- Idem, *Emigrarea evreilor între speranța salvării și realitatea dezastrului: cazul „Struma” (1941-1942)*, în idem (coord.), *In honorem magistri Ion Calafeteanu LXX*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2010, pp. 282-289.
- Idem (coord.), *In honorem magistri Ion Calafeteanu LXX*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2010.
- ȘANDRU, D., *Mocanii în Dobrogea*, f.e., București, 1946.
- ȘANDRU, Dumitru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000.
- Idem, *Guvernul Antonescu și evreii din România*, în Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Dori Liciu (coord.), *Istorie și societate, vol. I*, Editura Mica Valahie, București, 2004, pp. 419-482.
- Idem, *Evreii din România între 1944-1948*, în Stela Cheptea, Mariusa Cîrstea, Horia Dumitrescu, (coord.), *Istorie și societate, vol. II*, Editura Mica Valahie, București, 2005, pp. 315-376.
- TUȘA, Enache, *Imaginar Politic și identități colective în Dobrogea*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2011.
- VOICU, Marin, *Evacuarea sudului Dobrogei – o operațiune militară reușită (20 septembrie – 1 octombrie 1940)*, în Florin Stan (coord.) *In honorem magistri Ion Calafeteanu LXX*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2010, pp. 219-231.

LUCRĂRI SPECIALE

- AKMOLLA, Guner, *Tătarii din Dobrogea*, Editura New Line, Constanța, f.a.
- APOSTOLEANU, Corina, *Mărturii spirituale germane pe teritoriul Dobrogei*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006, pp. 199-206.
- ARBORE, P. Alexandru, *Contribuții la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, nr. 2, 1919, pp. 213-251.
- BASCIANI, Alberto, *Il trattato di Craiova del 7 settembre 1940 e gli scambi di popolazione tra la Romania e la Bulgaria (1940–1943)*, în „Storia e regione”, nr. 2, 2009, pp. 155-176.
- BRĂTESCU, Constantin, *Două statistici etnografice germane în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei” nr. 2, 1919, pp. 60-71.

- Idem, *Populația Dobrogei*, în *Dobrogea cincizeci de ani de viață românească*, Cultura Românească, București, 1928, pp. 201-256.
- Idem, *Populația Cadrilaterului între anii 1878-1938*, în „Analele Dobrogei”, an XIX, vol. II, 1938, p. 196.
- Idem, *Dobrogea regelui Carol I și colonizările dobrogene*, Tiparul „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1939.
- CHERAMIDOGLU, Constantin, *Emigrația prin portul Constanța 1935-1947*, în „Europa XXI”, nr. 7-8, 1998-1999, pp. 117-128.
- Idem, *Minoritățile etnice dobrogene în contextul politic internațional din anii 1945-1948*, în „Analele Dobrogei”, VI, nr. 1, 2000, pp. 327-337.
- Idem, *Germanii dobrogeni în perioada 1941-1947*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Germanii Dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006, pp. 225-230.
- CIORBEA, Valentin, *Tratatul de la Craiova (7 septembrie 1940)*, în „România de la Mare”, nr. 3-4, 1994.
- Idem, *Terorism în Cadrilater (1919-1940)*, în „Dosarele istoriei”, VII, nr. 1 (65), 2002.
- Idem, *Turco-tătarii în perioada interbelică*, în Marian Cojoc (coord.) *Tătarii în istoria românilor*, Editura Muntenia, Constanța, 2004, pp. 53-60.
- Idem, *Dinamica și structura socio-profesională a populației dobrogene (decembrie 1918-septembrie 1940)*, în Stela Cheptea, Mariusa Cîrstea, Horia Dumitrescu, (coord.), *Istorie și societate, vol. II*, Editura Mica Valahie, București, 2005, pp. 195-228.
- Idem (coord.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006.
- Idem; DUDUȚĂ, Ionela, *Despre germanii dobrogeni într-un volum de studii publicat la Constanța în anul 1918*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006, pp. 137-144.
- COCOȘ, V., *Despre lipovenii din Dobrogea. Originea și așezarea lor*, în „Gânduri de la Mare”, an III, nr. 7-8, 1939, pp. 7-11.
- COJOC, Marian, *Despre unele miorități din Dobrogea, 1944-1948. Ruso-lipovenii I*, în „Arhivele totalitarismului”, nr. 2-3, 1998, pp. 23-35.
- Idem, *Unele considerații privind turco-tătarii din Dobrogea între anii 1944-1966*, în Thasin Gemil (coord.), *Tătarii în istorie și în lume*, Editura Kriterion, București, 2003.
- Idem, *Etniile dobrogene în vizerul autorităților române (1940-1960)* în Daniel Flaut, Iolanda Țighiliu, (coord.), *Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu Istoricului Tahsin Gemil*, Editura „Ovidius” University Press, 2003, pp. 289-312.

- Idem, *Turco-tătarii în perioada interbelică*, în Marian Cojoc (coord.) *Tătarii în istoria românilor*, Editura Muntenia, Constanța, 2004, pp. 53-60.
- Idem, *National Minorities in Dobroudja During the First Stage of Communism (1947-1965). A Case Study: the Greeks, the Turks and the Tartars*, în Iolanda Țighiliu, Marian Cojoc (coord.), *Dobrudja: A Cross Cultural Pool. A Multi-Ethnic Space*, Târgoviste, Editura Cetatea de Scaun, 2007, pp. 167-198.
- COLESCU, Leonida, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, Institutul Central de Statistică, București, 1944.
- Idem; BRĂTESCU, Constantin, *Naționalitățile din Dobrogea după recensământul general al populațiunii din 11 decembrie 1912*, în „Arhiva Dobrogei”, vol. 2, 1919, pp. 86-87.
- COMAN, Virgil, *Mărturii documentare privind tătarii din Dobrogea (6 septembrie 1940 – 6 martie 1945)*, în Marian Cojoc (coord.) *Tătarii în istoria românilor*, Editura Muntenia, Constanța, 2004, pp. 153-160.
- Idem, *Unele considerații privind populația de etnie germană din județul Constanța în anul 1940*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Germanii Dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006, pp. 219-224.
- Idem, *Mișcări de populație în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră. Meglenoromânii între 1940-1948*, în Virgil Coman (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008, pp. 299-337.
- Idem, *Românii refugiați din nord-estul Transilvaniei în județul Constanța. Repere arhivistice (1940-1944)*, în Ioan Lăcătușu (coord.) *Liviu Boar la 60 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2011, pp. 479-506.
- Idem, *Unele considerații privind stabilirea unui grup de megliloromâni din Dobrogea în Banat în perioada 1946-1947*, în Cătălin Turliuc, Gavril Preda, Ilie Manole, *Clipe de viață. Prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei la 75 de ani*, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2011, pp. 257-275.
- CUȘA, Nicolae, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Editura Europolis, Constanța, 1990.
- Idem, *Aromânii (Macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanța, 1996.
- Idem, *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediție bilingvă română-engleză), Editura Ex Ponto, Constanța, 2004.
- EKREM, Mehmet, Ali, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Editura Kriterion, București, 1994.
- FLAUT, Daniel, *Contribuții la istoria etniei germane din Dobrogea*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Germanii Dobrogeni – istorie și civilizație*, Editura Muntenia, Constanța, 2006, pp. 103-108.
- GEORGESCU, I, *Coloniile germane din Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, VII, 1926, pp. 17-58.